

EPIGRAMA, LA RĂSCRUCE DE GENURI

Analizând cugetarea lui Hegel: „*Cel care fuge de ceva nu e încă liber, căci, în fugă, el depinde de cel de care fuge*”, se pot extrage, cu penseta curiozității, destule învățăminte. În primul rând, transpare ideea totalității, legătura a două entități: cel ce fuge și cel de care se fuge. Să nu uităm că, pentru Hegel, adevărul este Întregul. Adevărul, însă, nu poate fi perceput decât prin detașare, prin depășirea fenomenului. Depășirea fenomenului se realizează prin gândire, iar gândirea are trei trepte: intelectul, rațiunea și speculația metafizică. Dar, dacă la adevărul absolut ajung numai filosofii și misticii, omul de rând, punându-și gândirea pe catalige, ajunge abia la intelect, adică la poalele rațiunii. Parcă în slujba omului de rând, care mai trebuie să și muncească, pentru a supraviețui, Copernic a demolat teoria geocentrismului, Immanuel Kant a detronat transcendentul prin transcendental, Einstein a faultat absolutismul spațial și temporal, prin teoria relativității, geometria euclidiană a fost completată cu geometria neeuclidiană, matematica și fizica au devenit flexibile, viziunea statică, parmenidiană, s-a volatilizat în devenirea heraclitiană și totul curge, curge, fără încetare. Povestea spațiului clasic a devenit povestea timpului bergsonian modern, trecere, istorie.

Rămânând la aforismul hegelian, se pare că, la ora actuală, nu se vede decât fuga, adică procesul, zbaterea în apele râului, disperarea, deruta. Totuși, întotdeauna, oamenii responsabili, cu miez adevărat uman, înotând în apele învolburate ale relativului, au căutat malul rațiunii salvatoare, aducătoare de echilibru, al împăcării contrariilor, prin complementarea lor.

Atâta timp cât contrariile încearcă să se excludă, respectând vechea și celebra formulă marxistă a „*luptei contrariilor*”, omul este în pericol și în suferință. Salvarea omului stă într-o gândire matură care să împace contrariile, să le echilibreze. În epoca actuală, există destule preocupări, în domeniul literaturii și al științei, de a domoli ravagiile relativismului, de a frâna accelerația unei libertăți scăpate de sub control. În secolul trecut, scriitorul Edgar Allan Poe, în povestirea „*Trei pescari*”, prefigurează rolul gândirii în anumite împrejurări critice. În momentul când s-a iscat, în mare, un vârtej care înghițea totul, barca în care erau cei trei pescari s-a spart în țandări pe care vârtejul le făcea nevăzute. Doi pescari au pierit în vârtej, al treilea a scăpat teafăr, ca prin minune. Minunea s-a întâmplat datorită unui fulgerător act de gândire. Al treilea pescar s-a detașat, câteva clipe, de urgia fenomenului, a analizat situația și a observat că obiectele rotunde din barcă nu erau înghițite de vârtej. Astfel, intrând într-un butoi, a scăpat cu viață. Citită și interpretată în acest fel, povestirea este, de departe o parabolă a supraviețuirii, prin gândire. Considerat sursă a iraționalului, deci și a răului,

sentimentalismul, în doze fanatice, a făcut și a desfăcut cărțile destinului omenesc, de când e lumea, și continuă să fie, din păcate, la cârma societăților moderne. Fiind o stare primară și permanentă a sufletului omenesc, pentru că ne naștem în mediul sentimental al familiei și creștem în mediul sentimental al societății, normal că sentimentalismul a fost și este obiectul tuturor acțiunilor și al controverselor. Ținând cont de acest lucru, s-au făcut mereu, dar sporadic, eforturi de a depăși această stare, nicidecum de a o anula. De altfel, ar fi imposibil, pentru că omul e un burete îmbibat cu sentimente. În acest sens, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în lumea artei și a literaturii, ca ecou al progresului din științe, s-a încercat *intelectualizarea* picturii, a poeziei, a prozei și a teatrului. Lotréamont, Baudelaire, Rimbaud. E. Allan Poe, Valéry, Mallarmé, Marinetti, André Bréton au format temelia demersului inaugurat. Ei au instituit *emoția intelectualizată*, ca variantă superioară a trăirii omenesci. Toate curentele artistice și literare europene au luptat sub același stindard. Romantismul, sentimental până în viscere, dominant până atunci, a fost bătut măr și pus pe linie moartă, peste tot, începându-se cu poezia pură și continuându-se cu simbolismul. Gogoșa literaturii mondiale a secolului al XX-lea, a făcut, de mai multe ori, explozie (deloc în surdină), născând câteva tornade, câteva vârtejuri și, firesc, mai multe adieri: fauvismul (1904), impresionismul (1909), futurismul (1909), saudasismul (1910), expresionismul (1911), crepuscularismul (1911), imagismul (1913), akmeismul (1913), vorticismul (1914), structuralismul (1916), dadaismul (1916), creaționismul (1917), ultraismul (1918), suprarealismul (1924), ermetismul (1936).

Toate aceste curente, dacă nu prin opere, cel puțin prin manifeste, au căutat să depășească sentimentalismul traditional religios și moral, fruct al unei instanțe exterioare. Considerându-se că poezia este inefabilă, de nedefinit, s-a coborât ștacheta percepției la text. Critica literară va lucra, de acum, pe text, pe un obiect palpabil. Vechea “*trăire*” este înlocuită cu “*înțelegerea*”, etapă intelectuală a gândirii. Emoția poetică nu mai este process, ci obiect de studiu, căruia i se dezvăluie structura, mecanismul interior. Creația literară devine, astfel, un joc intelectual în care primează ingeniozitatea, surpriza cu orice preț, atitudinea critică, inteligența.

A clasifica înseamnă a te plasa în zona intelectuală, a depăși o realitate “*trăiristă*”, emiprică, și a face, din ea, un obiect de studiu, pe care îl domini, dintr-o atitudine, “*demiurgică*”. S-a trecut, de la autorul-pacient, la autorul-agent. Orice clasificare este un act intelectual conventional, care depinde de anumite criterii, care, la rândul lor, sunt convenționale și se pot schimba, după alte convenții, adecvate unor momente și împrejurări.

În acest sens, de-a lungul timpului, literatura a fost clasificată pe genuri. Toată lumea știe celebrele genuri literare: liric, epic și dramatic. Criteriile de

clasificare sunt vagi și fragile. Genul liric este centrat pe descrierea “eu-lui” liric, genul epic este centrat pe narațiuni și personaje, iar genul dramatic, centrat pe dialog. Comedia nu este dramă și nici tragedie, dar cum a ajuns comedia să facă parte din genul dramatic, nimeni nu știe. Substanța comediei este râsul, substanța dramei este frământarea sufletească, substanța tragediei este durerea. Cum de sunt plasate sub aceeași umbrelă? Dacă substanța genului liric este “*simțirea*”, cum se face că epigrama este înghesuită în țarcul genului liric, devreme ce epigrama stă cu fața spre social, spre exterior, și are menirea de a satiriza metehnele omenești, prin intelect și judecată? Se vede de departe că aceste criterii nu limpezesc problema, căci, după ce le onorăm cu atenția, rămânem tot în ceață. De altfel, încă din antichitate, Porfirius, prin arborele genurilor și al speciilor, a ademonstrat că genurile și speciile sunt convenții de orientare, nu care stabilesc valori. Epoca modernă, bolnavă de clasificări, a găsit noi rude genurilor liric, epic și dramatic: genul istoric, genul retoric sau oratoric, genul didactic. Referindu-ne la genul didactic, aflăm că acesta, asemenea unei cloști protectoare, își întinde aripile peste o suită de specii: *proverbul, aforismul, epistola, zicătoarea, ghicitoarea, fabula, anecdota, legenda, satira, pamfletul și epigrama*. Este evident pentru oricine că aceste specii nu se adresează simțirii, sensibilității, ci gândirii, rațiunii, cu menirea de a educa. Epigrama, chiar dacă este în versuri și beneficiază de o muzicalitate aparte, nu se poate încadra în genul liric, ci locuiește, se pare, în apartamentele genului didactic. Cum speciile genului liric, poemul, elegia, oda, imnul, gazelul, rondelul, sonetul nu au, în structura lor, așa-zisa “*poantă*” este o naivitate să plasezi epigrama pe acest teritoriu sentimental. Epigrama este fructul unui joc semantic, iar semantismul este un fapt intelectual. Considerat un gen inferior genurilor literare care cultivă simțirea, sensibilitatea, genul didactic este superior prin viziune, ingeniozitate, perspectivă, atitudine și prin rezonanță socială. În acest sens, epigrama, în haine moderne, luptă, asemenea altor specii didactice, pentru desentimentalizarea emoției poetice și intelectualizarea ei cu noi valențe estetice. De altfel, după 1900, cele trei genuri clasice au năpârlit, diminuând emoția poetică, devenind, într-un fel, didactice, prin dezvăluirea mecanismului poetic, întreaga literatură germinând sub umbrela experimentalismului nonliric, nonepic, nondramatic, ca un demers de sincronizare cu evoluția filosofiei și a științei moderne.

Prof. Janet Nică